

Mislav Ježić

Razred za filološke znanosti

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Trg Nikole Šubića Zrinskog 11, HR-10000 Zagreb

jezic.mislav@gmail.com

TEME RASPRAVA I ZAKLJUČCI VIJEĆA ZA NORMU HRVATSKOGA STANDARDNOG JEZIKA

Naš Odbor nasljeđuje zaključke i preporuke Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, koje je akademik Radoslav Katičić vodio od 2005. do 2012. Tako stoji i u našoj prvoj izjavi. Kao zamjenik predsjednika toga Vijeća htio bih ovdje prikazati glavne sadržaje, načela i metode njegovih rasprava i zaključaka. Vijeće se je sastalo na svojih 27 održanih sjednica.

Može se prepoznati nekoliko skupina pitanja o kojima je raspravljalo Vijeće:

1. o odnosu hrvatske jezične zajednice prema svojemu jeziku – odnosu suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika prema književnoj baštini i prema dijalektima, odnosno o putu kojim je književni jezik izgrađivan,
2. o otvorenim pitanjima pravopisne norme,
3. o pitanjima fonološke i grafičke norme, morfološke, (sintaktičke) i leksičke norme,
4. o uporabi stranih riječi u hrvatskome, o pisanju stranih imena i o izgradnji hrvatskoga, osobito stručnoga, nazivlja,
5. o “dijalekatskoj osnovici” hrvatskoga književnog jezika, o iskrivljenoj slici o hrvatskom književnom jeziku, o crkvenoslavenskoj pismenosti i o dijalekatskoj stilizaciji hrvatskoga književnog jezika,
6. o pojmovima književnoga i standardnoga jezika, o standardnome i govornome jeziku,
7. o jezičnoj mijeni i jezičnome razvoju – u vezi s književnim ili standardnim jezikom u odnosu na prirodne idiome, dijalekte i govorni jezik.

Uz to se od aktualnih društvenih i ideoloških pitanja mogu izdvojiti rasprave Vijeća o pravima potrošača pri uporabi hrvatskoga jezika i o jezičnoj normi u odnosu na zahtjeve za ravnopravnost spolova u njoj.

Od aktualnih političkih pitanja mogu se istaći rasprave Vijeća o Zakonu o javnoj uporabi hrvatskoga jezika i o hrvatskome jeziku u Europskoj uniji.

Volio bih kratko istaći neka temeljna načela kojih se je Vijeće držalo pri raspravi o pravopisnim, gramatičkim i leksičkim pitanjima, a koja se ne uočavaju kada se gleda samo na pojedina pitanja. Ta su načela bitna za dalji napredak u podrobnijoj standardizaciji hrvatskoga jezika.

A nešto više pažnje htio bih posvetiti nekima jezikoslovno i spoznajno bitnim pitanjima, i to onima koja su navedena pod brojevima 1, 5 i 7. Iz njih se može najbolje vidjeti širina premisa i pristupa od kojih je Vijeće polazilo pri izvođenju svojih posebnih i pojedinačnih zaključaka.

1. Uvod

Naš Odbor za normu hrvatskoga standardnog jezika u Akademiji nasljeđuje zaključke i preporuke Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, koje je akademik Radoslav Katičić vodio od 2005. do 2012. Tako stoji i u našoj prvoj izjavi. Kao zamjenik predsjednika toga Vijeća htio bih ovdje prenesti glavne sadržaje njegovih rasprava i zaključaka.

1.1. Vijeće je raspravljalo na svojih 27 održanih sjednica o ovim temama:

- o temeljnim pitanjima odnosa hrvatske jezične zajednice prema svom standardnom jeziku (o neprirodnu odvajanju od dijalektalne i književne baštine),
- o pojmovima jezik i dijalekt u hrvatskoj jezičnoj kulturi,
- o pitanjima žive prisutnosti puta kojim je standardni jezik izgrađivan u svojem izražajnom potencijalu,
- o temeljnim pitanjima hrvatske pravopisne norme,
- o prijepornim pitanjima hrvatskoga pravopisa (dentalni okluzivi ispred afrikata, sastavljeno i rastavljeno pisanje niječnice i enklitičnih oblika glagola htjeti, rastavljeno i sastavljeno pisanje – pravila 1 i 2, o polusloženicama – pisanje sa spojnicom ili bez nje, pisanje kratkoga jata iza pokrivenoga j),
- o zakonskoj regulaciji položaja hrvatskoga jezika u visokome školstvu,
- o starim množinskim padežima u hrvatskoj jezičnoj naobrazbi,
- o temeljnim pitanjima leksičke norme (zastarjelice i provincijalizmi, umjesto: renesansni i barokni pisci, kajkavski i čakavski govornici i pisci kao leksički izvor),

- o nepostojanome e (u kajkavskim imenima i riječima) u hrvatskome standardnom jeziku,
- o pisanju stranih imena i od njih izvedenih pridjeva (razlozi za izvorno i prilagođeno pisanje) i o pisanju imena i riječi iz klasičnih jezika (grčki, latinski, sanskrt),
- o uporabi stranih riječi u hrvatskome,
- o izgradnji stručnoga nazivlja u hrvatskome (projekt Struna i sl.), o postupcima pri njegovoj izgradnji,
- o “dijalekatskoj osnovici” hrvatskoga književnog jezika, o iskrivljenoj slici o hrvatskom književnom jeziku, o crkvenoslavenskoj pismenosti, i o dijalekatskoj stilizaciji hrvatskoga književnog jezika,
- o glagolskim priložima na *-ći* i participima prezenta,
- o pojmovima književnoga i standardnoga jezika – književnost i industrijska civilizacija,
- o jezičnoj mijeni i jezičnome razvoju – spontanost i razvijeni književni jezik,
- o načinu postojanja hrvatskoga jezika – narodni su govori i dijalekti “presvođeni” književnim ili standardnim jezikom, ali i oni postoje i, ako su premreženi, kulturno su povezani u jedan jezik,
- o normiranju zemljopisnih imena i o radu na projektu »Struna«,
- o standardnom jeziku i govornom jeziku (o komplementarnosti i različitim ulogama),
- o prijedlogu *Zakona o javnoj uporabi hrvatskoga jezika* (liberali, Dragutin Lesar 2010., za razliku od Vukojevićeva prijedloga iz 1996.),
- o statusu hrvatskoga jezika u Europskoj uniji (priznanje u EU i osporavanje u regiji i dijelu međunarodne javnosti, primjer je den Haag) pred primanje RH u EU.

1.2. Vijeće je poslalo i nekoliko službenih pisama:

- o aktualnim pitanjima javne uporabe hrvatskoga jezika (IHJJ, prava potrošača, služba za jezične savjete) – ministru Primorcu 5. srpnja 2005.,
- o zaključcima o spornim pitanjima hrvatskoga pravopisa (sažet pregled) – ministru Primorcu 2006.,
- o poticanju pisanja temeljnih hrvatskih priručnika (pravopisa, gramatike, rječnika, jezičnoga savjetnika) – ministru Primorcu 2006.,
- o *Zakonu o javnoj uporabi hrvatskoga jezika* (Lesar) – ministru Fuchsu 2010.,

- o odgovoru djelatnica IHJJ na upit Ureda za ravnopravnost spolova Vlade RH – pismo gđi predsjednici Vlade Jadranki Kosor, ministru Fuchsu i predstojnici Ureda 2011.
- o položaju hrvatskoga jezika u Europskoj uniji – pismo predsjednici Vlade i ministru Fuchsu 2011.

1.3. Može se odatle prepoznati nekoliko skupina pitanja o kojima je raspravljalo Vijeće tijekom razdoblja svoje djelatnosti:

1. o odnosu hrvatske jezične zajednice prema svom jeziku – odnosu suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika prema književnoj baštini i prema dijalektima, odnosno o putu kojim je književni jezik izgrađivan (str. 65–71),¹
2. o otvorenim pitanjima hrvatske pravopisne norme,
3. o pitanjima fonološke i grafičke norme, morfološke, (sintaktičke) i leksičke norme,
4. o uporabi stranih riječi u hrvatskome, o pisanju stranih imena, uključujući i grčka i latinska, i o izgradnji hrvatskoga, osobito stručnoga, nazivlja,
5. o “dijalekatskoj osnovici” hrvatskoga književnog jezika (str. 115–119), o iskrivljenoj slici o hrvatskom književnom jeziku, o crkvenoslavenškoj pismenosti i o dijalekatskoj stilizaciji hrvatskoga književnog jezika (str. 119–123),
6. o pojmovima književnoga i standardnoga jezika, o standardnome i govornome jeziku (str. 127–130),
7. o jezičnoj mijeni i jezičnome razvoju (str. 130–132) – u vezi s književnim ili standardnim jezikom u odnosu na dijalekte i govorni jezik (str. 133–140).

Uz to se od aktualnih društvenih i ideoloških pitanja mogu izdvojiti rasprave Vijeća o pravima potrošača pri uporabi hrvatskoga jezika i o jezičnoj normi i zahtjevima za ravnopravnost spolova u njoj.

Od aktualnih političkih pitanja mogu se istaći rasprave Vijeća o *Zakonu o javnoj uporabi hrvatskoga jezika* i o hrvatskome jeziku u Europskoj uniji.

¹ Sve se stranice u ovome radu navode prema izdanju časopisa *Jezik* pod naslovom »Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika«, *Jezik*, god. 60., posebno izdanje, br. 2–4, Zagreb, travanj 2013. Zahvaljujem časopisu i posebno njegovoj glavnoj i odgovornoj urednici prof. dr. sc. Sandi Ham što je smatrala bitnim objaviti zapisnike rasprava i zaključaka Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika.

2. Načela prosudbe pravopisnih, gramatičkih i leksičkih pitanja i načela formuliranja pravila

Volio bih kratko istaći neka temeljna načela kojih se je Vijeće držalo pri raspravi o pravopisnim, gramatičkim i leksičkim pitanjima, a koja se ne uočavaju kada se gleda samo na pojedina pitanja. Ta su načela bitna za dalji napredak u podrobnijoj standardizaciji hrvatskoga jezika.

Jedno je od načela pri formulaciji gramatičkih ili pravopisnih pravila bilo to da se ono što se opisuje opisuje (jezikoslovno i filološki) vjerno i točno (uključujući i iznimke), a da se ono što se propisuje (kao u pravopisu) propisuje općim pravilima, od kojih mogu biti dopuštena odstupanja iz pragmatičnih razloga, ali se ne mogu odstupanja propisivati pa da se onda ispravlja poštovanje općega pravila.

Prvi primjer bilo je pisanje skupine od dentalnih okluziva (zubnih zatvornika) i afrikata (slivenika). Pošlo se je (str. 73) od egzaktnoga fonetskoga mjerenja po kojem se s obzirom na afrikatu *c* »*dodaci* ne izgovara jednako kao *junaci*«. Zaključilo se je da pisanje nom. pl. *patci, predci, hitci, mladci* i voc. sg. *patče, predče, hitče, mladče* »nije morfofonološko, nego tek dosljednije fonološko pisanje«. Iz toga je slijedilo da se pisanje gen. sg. *oca, sveca* ili *suca* može dopustiti, ali da se ne može propisati, niti se pisanje po općem pravilu *otca, svetca* ili *sudca* može ispravljati ili čak zabraniti.

Drugi je primjer rastavljeno ili sastavljeno pisanje riječi. To je primjer pitanja na koje se katkad može odgovoriti jednoznačno, a katkad postoji razmjerna stilistička sloboda. Vijeće je, na prijedlog predsjednika Katičića, prihvatilo dva pravila (str. 78–79): 1. »Svaki slijed leksema, ako se po svojim gramatičkim obilježjima ikako može razumjeti kao valjano konstruiran, kad se napiše tako da se svaki od tih leksema uzima kao zasebna riječ i rastavi razmacima, nije krivo napisan.« i 2. »Kada se želi izraziti da se koji slijed leksičkih jedinica ikako može osjetiti tako sljubljenim da tvori samo jednu riječ i upravo to hoće i izraziti, pa se napiše bez razmaka, ni to nije krivo napisano, ako je samo to isticanje sljubljenosti smisleno.« Gdje se ta dva pravila ne preklapaju, zna se kako treba pisati, a gdje se preklapaju, otvara se prostor stilističke slobode koji ne treba pravopisno zabranjivati. Tako se »s obzirom na *primjer* (nečega / nekoga: *junaka Leonide, kiselih kiša* ili *dr.*)« mora pisati rastavljeno, a »uzmimo na *primjer* (nešto / nekoga: *Leonidu, kisele kiše* i *dr.*)« može se pisati i sastavljeno *naprimjer* u značenju »*primjerice*«. Ima slučajeva kada je laka provjera kako treba pisati: »*Preštašio se na smrt*« trebalo bi pisati sastavljeno kao prilog *nasmrt* jer se ne može pitati »*Na što se je prestrašio?*«. Na to se nadovezuje i pitanje polysloženica: tako se *latinsko-hrvatski rječnik* treba pisati sa spojnicom; a *kultur-*

no-povijesno istraživanje treba pisati sa spojnicom samo kada znači »istraživanje kulture i povijesti«, a kada znači »istraživanje povijesti kulture« va-
lja pisati zajedno *kulturnopovijesno istraživanje*.

Za jezičnu kulturu može biti, po mišljenju Vijeća, blagotvorno ako se izrazi kao *žiro-račun*, *bruto-prihod*, *audio-zapis*, *video-kaseta* (str. 82) ne pišu zajedno kao da su izvedenice s nekakvim prefiksom, za koji su neki skovali i nazivak »prefiksoid«, nego ako se pišu sa spojnicom kao polusloženice. Oni doista nisu nastali derivacijom, nego kompozicijom. Time se upućuje na to da su to nekada pokraćeni izrazi, kakvi su svojstveni kolokvijalnomu izraživanju, umjesto potpunih: *auditivni zapis*, *vizualna kaseta* i sl. U nekim se slučajevima pisanjem tih izraza kao polusloženica sa spojnicom može olakšati i moguća zamjena leksema koji ulaze u njih drugima koji bi se u daljnjoj izgradnji hrvatskoga standardnoga jezika mogli učiniti prikladnijima kao, naprimjer, zvučni zapis umjesto *audio-zapis*. Još je jasnije da bi bilo dobro pisati sa spojnicom izraze *eko-sustav*, *hidro-bomba*, *kino-dvorana* i sl. koji su pokraćenice od *ekološki sustav*, *hidrogenska bomba*, *kine-matografska dvorana* itd. U svakome slučaju, pri jezičnome propisu treba se držati načelâ, propisâ koji mogu imati opću primjenljivost, a pogotovo se treba držati jasnoće (opisnih) pojmova, što znači, uz ostalo, i da se ne smiju složenice i polusloženice brkati s izvedenicama!

I u slučaju pisanja slova (i izgovaranja glasa) *j* iza pokrivenoga *r*, Vijeće je nastojalo dati razumno opće pravilo na razini jezične sinkronije: gdje se javlja živa alternacija kratkoga i dugoga jata, kao u slučajevima *griješiti*, *griješ* i *pogrješka*; *krijepiti*, *okrjepa* i *krjepost*; *strijela*, *strijeljati* i *strjelica*, tu se pisanje *je* iza pokrivenoga *r* treba smatrati ispravnim i u skladu s hrvatskom književnom tradicijom te se ne smije ispravljati. A u slučajevima kao što su *mreža*, *vreća*, *sreća*, gdje žive alternacije nema, likovi *mrježa*, *vrjeća*, *srjeća* neće se smatrati standardnima ili normativno neutralnima.

Vrijedno je napomenuti da je Vijeće zauzelo stav i o nekim gramatičkim pitanjima. Pa i o onima po kojima se je norma hrvatskih vukovaca udaljila i od tradicije hrvatskoga književnoga jezika i od hrvatskih dijalekata, a ujedno i od drugih slavenskih jezika, uvodeći u normu stare dvojninske nerazlikovne padeže umjesto starih razlikovnih množinskih padeža. Time je prekinut kontinuitet hrvatskoga književnoga izraza od Marulića do Gjalškoga, i podignut je zid između standardnoga jezika i hrvatskih narječja. Vijeće je zauzelo stav: »Uključivanje toga sadržaja (tj. znanja o starim razlikovnim množinskim padežima, op. M. J.) u opširnije gramatičke priručnike i napredniju nastavu bitno će pridonijeti rasplitanju ozbiljno poremećenoga odnosa hrvatske jezične zajednice prema svojem standardnomu jeziku« (str. 93).

Vijeće je razmatralo i pitanje leksičke norme. Dok je pravopis najstrože normirano područje, rječnik je područje koje se mora normirati mnogo slobodnije jer leksik nije zatvoren sustav. Standardni jezik mora biti »dorastao sve novim i nepredvidivo raznolikim zahtjevima komunikacije u nadetničkoj civilizaciji kojoj pripada i kojoj služi u povijesno izrasloj jezičnoj zajednici. U svojem rječniku standardni se jezik osim toga javlja kao baštinik svega književnog izraza kojega je on standardiziran oblik i predstavlja svu dijalekatsku raznolikost koju pokriva svojom standardnosti. Sve to rječničko bogatstvo u standardnom je jeziku prisutno... Standardna norma... uglavnom ne određuje što je ispravno, a što pogriješno,... nego odabire što će se uzimati kao neutralno, a što kao dodatno izražajno, ne isključujući to iz standardne porabe.« (str. 95). Stoga iako je tvorac hrvatske vukovske norme, Tomislav Maretić uključio u korpus koji opisuje uz Karadžića i Daničića, pisce poput Miće Ljubibratića i Milorada Šapčanina, a isključio iz njega Mažuranića, Šenou, Matoša, a pogotovo renesansne i barokne hrvatske pjesnike, ipak je Vijeće zauzelo stav: »Neprihvatljivi su rječnici hrvatskoga jezika s kojima se ne može čitati Šenoa ili Mažuranić, dakako u izvornom jezičnom obliku, jer drugačije ih i i ne treba čitati. A trebat će voditi računa i o Gunduliću i Držiću, pa i o Maruliću, da se spomenu samo najveći.« (str. 96).

U nizu je navrata Vijeće raspravljalo i o nazivlju u hrvatskome i poduprlo projekt popisivanja i izrade stručnoga nazivlja *Struna*, potičući jače institucionaliziran i sustavniji rad na razvoju nazivlja jer je upravo ono uvjet da bilo koji, pa tako i hrvatski jezik bude »dorastao sve novim i nepredvidivo raznolikim zahtjevima komunikacije u nadetničkoj civilizaciji kojoj pripada i kojoj služi u povijesno izrasloj jezičnoj zajednici« (str. 95), kako je već rečeno. Stoga leksik hrvatskoga književnoga i standardnoga jezika mora biti otvoren i jezičnomu bogatstvu književnoga nasljeđa, i svojim narječjima (čije leksičko blago može sustavno stilizirati), i tvorbi riječi i naziva za nove pojmove međunarodne kulture i civilizacije.

Kada se vidi ta širina tema o kojima je Vijeće raspravljalo, a koje su obuhvaćale pravopis, gramatiku i rječnik hrvatskoga književnoga ili standardnoga jezika, čovjek se pita, gdje mi to živimo, ako je u javnost preko medija uglavnom došla jedino vijest da Vijeće želi vratiti starije (ali donedavno propisano, pa i u pravopisima Broza i Boranića) rastavljano pisanje *neću* umjesto sastavljenoga *neću* na koje smo se navikli tek kada ga je novosadski pravopis 1960. uveo (prvi put je bilo uvedeno u Hrvatsku prema Beličevu pravopisu za šestojanuarske diktature 1929. i ostalo na snazi do 1940.; v. str. 75). Mediji te podatke o povijesti pravopisa nisu ni spominjali, nego su samo računali na gubitak pamćenja i snagu navike u proteklih

polu stoljeća. No od svih pitanja o kojima je Vijeće raspravljalo, ovo je možda bilo simbolički bitno, ali jezično mnogo manje bitno od ostalih.

Stoga sam mnogo više pažnje želio posvetiti ne pojedinačnim pitanjima nego načelima rasprave po kojima je Vijeće prosuđivalo pitanja norme hrvatskoga standardnoga jezika i načelima formuliranja pravila po kojima se mogu pojedina pitanja razumno regulirati. Mislim da je tu postavilo razinu koja obavezuje i naš Odbor u raspravama koje ćemo voditi.

3. Izabrana temeljna pitanja o kojima je Vijeće raspravljalo

A sada bih želio još posvetiti pažnju nekima jezikoslovno i spoznajno najbitnijim pitanjima, a to su ona koja su prije navedena pod brojevima 1, 5 i 7. Iz njih se može najbolje vidjeti širina premisa i pristupa od kojih su predsjednik Vijeća Radoslav Katičić i članovi Vijeća polazili u izvođenju svojih posebnih i pojedinačnih zaključaka.

(1) Odnos hrvatske jezične zajednice prema svojem jeziku – odnos suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika prema književnoj baštini i prema dijalektima, put kojim je književni jezik izgrađivan.

U raspravama na Vijeću istakao se je poremećeni odnos hrvatske jezične zajednice prema svojem standardnom jeziku. On je proizašao iz obrata u procesu standardizacije. Zagrebačka filološka škola oblikovala je standardnu normu koja je proizašla iz »trodijalekatske raznolikosti i prevlasti štokavske komponente u njoj« (str. 66). Njen je »standard ostajao otvoren prema dijalektima i, dakako, utemeljen u pisanoj književnosti, a ta je u nas... uključivala i usmenu..., ali joj ta nikada nije bila vrhovni kriterij«. Tu je mnogo rečeno riječima Radoslava Katičića. Naime, u daljem koraku standardizacije, za koji su politički i društveni uvjeti poduprli školu hrvatskih vukovaca, stao se je samo organski narodni govor smatrati jezikom. Ta je škola zapravo htjela utemeljiti standardni jezik na novoštokavskoj dijalektalnoj osnovici, a odbacila je otvorenost prema drugim dijalektima i prekinula vezu s tradicijom hrvatske pisane književnosti. Pogledi vukovske škole (za razliku od zagrebačke) nepovoljno su se odrazili i na izgradnju civilizacijskoga rječnika (na stvaranje nazivlja) koji je bitna sastavnica standardnoga jezika. Toj je školi jezik bio predmet lingvistike, prema kojemu ona ne smije imati kreativan odnos, a standardizacija jezika metoda jezične politike. Ona nije pokazivala osjetljivost za književnojezičnu baštinu, kao ni osviještenost o potrebi izgradnje civilizacijskoga rječnika, a time niti pokazala da razumije čemu književni ili standardni jezik služi svojoj jezičnoj zajednici. Takvi pogledi u nas još uvijek prevladavaju. To su, ukratko, najbitniji razlozi poremećenoga odnosa hrvatske jezične za-

jednice prema svojem novomu književnomu ili standardnomu jeziku, a stoga, s druge strane, i prema svojoj ranijoj tradiciji standardizacije jezika.

U odnosu na narječja, »standardni lik hrvatskoga jezika nadsvođuje tri hrvatska narječja... U svojem standardnome liku hrvatski jezik baštini bogatstvo izražajnih mogućnosti svih triju svojih narječja, a od kada je novoštokavski stiliziran (a ne na novoštokavskoj osnovici izgrađen! op. M. J.) valja da u takvoj stilizaciji zrcali sve to bogatstvo.« (str. 68). To je bio kritički stav Vijeća prema zatečenomu suvremenomu stanju u hrvatskome jezikoslovlju, a time i stavovima na kojima se ono temelji.

U odnosu na tradiciju pisane književnosti, predsjednik Vijeća formulirao je stav koji je Vijeće usvojilo ovako: »Prošlost standardnoga jezika, pa tako i hrvatskoga, nije nešto što je bilo, a sada više nije, nego je ta prošlost u njem živo prisutna, pa se bez pretjerivanja može reći da standardni jezik dobrim dijelom živi svojom prošlošću, a to znači svojim nastajanjem, jer je tim nastajanjem zadan način ostvarivanja njegovih razvojnih mogućnosti, u prvom redu u tvorbi riječi, sintaktičkim konstrukcijama i frazeologiji, a dakako i u rječniku. Te su mogućnosti u načelu neograničene.« (str. 69). Te su tvrdnje onda potkrijepljene primjerom Kolumbićeva prijevoda Marulićeve Judite na današnji standardni jezik, koji pokazuje »da je iznenađujuće mnogo njegova (tj. Marulićeva) jezika i u našem današnjem živo i određuje mu književnu dikciju. A kad su ilirci pred kraj prve polovice 19. stoljeća progovorili o tada posve novim idejama, njihov je politički rječnik, ako se pogleda na uzorku od 322 riječi, u odnosu 252 : 70 (3,6 : 1) nastavljao tradiciju hrvatskoga književnoga jezika čakavske i štokavske narječne stilizacije od glagoljaškog srednjovjekovlja do prosvjetiteljstva. Od toga uzorka tek se 10 riječi danas ne mogu rabiti...« (str. 69–70). S jedne strane, »ako je koji izraz starinski, to ne znači da je i zastario... I valja njegovati osjetljivost za to kada je takva poraba (starinskih izraza, op. M. J.) umjesna i poželjna, a kada nije. Tek to je prava jezična naobrazba.« A s druge strane, »hrvatski standardni jezik izgrađivao se je tako da je u svako doba iskorišćivao i razvijao svoje tvorbene mogućnosti. Iskovane novotvorine element su duboko ukorijenjen u njegovoj prošlosti... Ali, dakako, i u tome treba izoštravati osjećaj za pravu mjeru.« (str. 70).

To široko i precizno promišljanje o odnosu suvremenoga standardnoga jezika novoštokavske stilizacije prema drugim narječjima i prema tradiciji književnoga jezika, kao i prema živosti njegove tvorbe riječi, odlikovalo je rad Vijeća za normu pod vodstvom Radoslava Katičića, a naš Odbor obavezuje razinom i širinom razumijevanja, koje je zacrtalo.

(5) “Dijalekatska osnovica“ hrvatskoga književnog jezika (str. 115–119), iskrivljena slika o hrvatskom književnom jeziku; crkvenoslavenska pismenost i dijalekatska stilizacija hrvatskoga književnog jezika (str. 119–123).

O toj temi već je dosta toga ovdje izneseno. Ipak, o njoj najviše govore zapisnici s 18. i 19. sjednice Vijeća za normu (str. 115–123). Najčešće se čita i čuje da je osnovica hrvatskoga standardnoga jezika istočnohercegovački dijalekt. No nije u hrvatskome nijedan dijalekt izabran da bude osnovica pa se onda obrađivao da bi zadovoljio zahtjeve za standardni jezik. Nasuprot takvu zamišljanju stoje činjenice kada se stave u okvir u kojem se mogu razumjeti. »Temeljna značajka hrvatske jezične situacije jest mnogodijalektalnost i tronarječnost. Kao hrvatsku cjelinu ne određuju je narječja i njihovi dijalekti kao zasebne danosti, nego komunikacijski suodnosi među njima.« (str. 115). I dalje: »Okvir hrvatskoj pismenoj kulturi zadala je ćirilometodska književna škola, *Methodii doctrina*, kako kaže naše najstarije vrelo. To je najpotpunije i najočitije tamo gdje se u crkvi euharistija slavila na crvenoslavenskom jeziku, ali posredno i tamo gdje se slavila latinski, a pokazivalo se, dakako, u tekstovima namijenjenim crkvenomu puku. Ta se slovinska pismenost osim u strogo liturgijskim tekstovima vrlo rano otvorila narodnom jeziku, postajala sve razumljivija i neškolanima. To razvojno polazište zorno se pokazuje na Bašćanskoj ploči. Tako je hrvatski jezik u prvotno slovinskom okviru postajao i postao književni... Isprva su izričito prevladavala čakavska narječna obilježja, a onda su se tomu sve više pridruživala štokavska, pa i kajkavska. Tu je temeljna tronarječnost hrvatskoga književnog jezika.« (str. 115–116). Utvrđene činjenice, kao ta da su se u Zagrebačkoj biskupiji svake nedjelje i blagdana čitala evanđelja i apostolske poslanice iz kajkavski stiliziranih redakcija dalmatinskih knjiga (V. Jagić), pokazuju kako se je stvarala zajednička osjetljivost za izražajne mogućnosti književnoga jezika! »Upravo je time jezik svega toga puka bitno određen kao jedan, i to hrvatski.« (str. 116). I dalje: »A mirno se može reći da su za naš standardni jezik svojom izražajnosti relevantnije knjige biblijskih prijevoda i vjerske pouke s obilježjima svih narječja nego organski govori istočnih Hercegovaca... I književnost hrvatske renesanse i baroka za nj je dakako mnogo relevantnija od istočnohercegovačkog ijekavskog novoštokavskog folklora... Do druge polovice 18. stoljeća novoštokavska je dijalekatska stilizacija književnoga jezika posve prevladala i na čakavskom govornom području, a do druge polovice 19. preporodni ju je pokret protegao i na kajkavsko.« (str. 116). I zaključno: »Treba shvatiti i mentalno usvojiti to da hrvatski književni, a po tome i standardni jezik naprosto nema “dijalekatske osnovice“! On je samo dosljedno stiliziran prema dijalekatskim obilježjima jekavske novoštokavštine... Ali to je

ipak samo površan sloj. U dubljima on je tronarječan i bitno određen svom povijesti hrvatske kultivirane izražajnosti.« (str. 117).

U tome svjetlu Vijeće je plodno raspravljalo i o konkretnim pitanjima uporabe množinskih padeža ili participa prezenta u hrvatskome književnom jeziku u prošlosti i danas.

U jezikoslovnom se pogledu, takvo filološko, povijesno i strukturalističko razumijevanje slovinske osnovice ili okvira književnoga jezika i kasnijih narječnih stilizacija, a napokon i novoštokavske stilizacije hrvatskoga književnoga jezika, pokazuje, uz ostalo, i najznatnijim kriterijem prepoznavanja identiteta i posebnosti hrvatskoga (književnoga ili standardnoga) jezika, naime vrijednosnim ili kulturnim kriterijem, koji uz rodoslovni ili genetski i opisni ili tipološki, po Katičićevu tumačenju,² određuje, jesu li srodni ili slični jezični idiomi jedan ili više standardnih jezika. Oni jezični idiomi koji se bitno slažu u identitetu po svim trima kriterijima jedan su jezik. Oni jezični idiomi koji se bitno razlikuju i po kojem od tih triju kriterija nisu isti (književni ili standardni) jezik. Ovo je najjači dokaz posebnosti hrvatskoga književnoga ili standardnoga jezika pa je upravo pogibeljno kada se on ne razumije jer su svi ostali argumenti slabiji.³

Opet je širina pogleda, za koju Vijeće velikim dijelom treba zahvaliti svojemu predsjedniku Radoslavu Katičiću, pokazala u kakvu se široku okviru mogu pitanja hrvatskoga standardnoga jezika najbolje razumjeti te se na njih u takvu okviru i najbolje može odgovarati. A to je opet domet rada Vijeća koji i nas obavezuje.

(7) Jezična mijena i jezični razvoj – u vezi s književnim ili standardnim jezikom u odnosu na dijalekte i govorni jezik (str. 130–133, i dalje do str. 140).

² Pogledi Radoslava Katičića dosljedno su se razvijali od tumačenja sustava triju vrsta jezične srodnosti (genetske, tipološke i kontakne) u radu »Jezična srodnost« (*Jezikoslovni ogleđi* 1971:143–157) do shvaćanja o trima vidovima ili kriterijima jezičnoga identiteta (rodoslovni ili genetski, opisni ili tipološki i, kao treći, vrijednosni, a ja bih ga radije zvao kulturnim ili kulturološkim) u radu »Identitet jezika« (*Novi jezikoslovni ogleđi* (1992:35–54). U drugome je radu Katičić jezikoslovni pristup spoznajno bitno nadgradio filološkim, i time neizravno pokazao kako u nekim jezikoslovnim pitanjima, osobito onima koja se tiču književnoga ili standardnoga jezika, lingvistika ne može dati relevantne analize ni odgovore ako se ne proširi filološkim obzorom, metodama i pristupom (koji, naravno, uključuje kulturološki pristup, povijesni, društveni itd., kako je to u tradiciji filologije i zacrtano).

³ Iscrpno izveden dokaz o takvoj nesumnjivoj posebnosti hrvatskoga jezika, u kojoj je njegova suvremenost utemeljena u njegovoj povijesti i narječjima, ili, kako bi Katičić rekao, njegov suvremen (sinkronijski opisan) ustroj utemeljen u ustroju njegove povijesti (u strukturalistički shvaćenu ustroju te povijesti), Katičićeva je knjiga *Hrvatski jezik* (2013.). Tko nju pozna i razumije, mnogo bolje može razumjeti sažete argumentacije na Vijeću za normu.

Ova se tema meni čini osobito bitnom, i ona je proizašla iz dugotrajnih razgovora koje sam vodio s profesorom Katičićem dok se nismo napokon odlučili da ju stavimo na dnevni red Vijeća za normu.⁴ To su naizgled nesuvremena razmišljanja, ali ona nas vraćaju zdravoj pameti iz raznih ideoloških magla koje nam zamagljuju pogled. A time nas ta razmišljanja o razlici između jezične mijene i jezičnoga razvoja zapravo okreću gradnji budućnosti jezika, dok nerazlikovanje često vodi razgradnji ili urušavanju te budućnosti. Jezik se stalno mijenja. »Ali to ne znači da je na korist jeziku i življenju s njime. Pođemo li od toga da je glavna i temeljna svrha jeziku sporazumijevanje među ljudima, onda ne može biti dvojbe da bi jezik koji bi se govorio svagdje i uvijek jednako najbolje služio svojoj svrsi. Omogućio bi najšire i najdublje sasvim neometano sporazumijevanje. To je kao sa starenjem. Neizbježno je da čovjek stari, ali mu nije na korist. Najviše što se može postići jest da mu što manje škodi. Za jezik se to nastoji postići normom. Dok je ona stabilna, jezična se mijena svodi na najmanju moguću mjeru... Usporena i gotovo zaustavljena mijena prvi je korak pri njegovu razvoju u upotrebljivo sredstvo zahtjevnije komunikacije. Takvim razvojem jezik postaje medij kulture i počinje nositi njezine vrijednosti. Jezik se razvija u sve upotrebljiviji književni i standardni jezik tako što se uvode nove riječi u nj, a starima dopunja značenje, što se raznolika značenja iste riječi jasnije člane i razlučuju, baždare jedno o drugo, ustaljuju u cjelovitom i mnogoslojnom semantičkom sustavu, razvija se frazeologija primjerena različitim porabama jezika, a sve to dobiva određenije stilske vrijednosti, šire razvedene od onih u spontanu govoru pojedinih užih komunikacijskih zajednica: mjesnih, društvenih, profesionalnih itd. U svem tome razvijeni književni jezik nadmašuje bilo koju jezičnu spontanost, što je razvijeniji to više. Jezični je razvoj stvar naobrazbe, a ne spontanosti... Pokazalo se je da je jezično razlikovanje jezične mijene od jezičnoga razvoja bitno za razumijevanje svakoga normativnoga jezikoslovnog rada. A argumentacija koja se u ime jezičnoga razvoja zalaže za popustljivost i nemar prema jezičnoj mijeni koja se ocrtava, jezikoslovno je kriva i stoga potpuno promašena.« (str. 130–131).

Bez razumijevanja odnosa između spontane i nesvjesne jezične mijene i ulaganja svjesnoga i kreativnoga napora u jezični razvoj, jezik ne može u svojoj jezičnoj zajednici odgovarati na potrebe kulturnoga i civilizacijsko-

⁴ Naknadno sam svoja razmišljanja, koja sam brusio u razgovorima s profesorom Katičićem, koja su imala poticaja u dometima indijskoga jezikoslovlja, a primjenu u bavljenju filozofijskim nazivljem, objavio u dvama radovima: »Filozofija, mišljenje, kultura i jezik – neka opća razmatranja« (2013.) i »Language and Cognition: Some Philosophical and Linguistic Considerations Concerning Language Change and Language Development« (2018.).

ga razvoja u svijetu. Bez toga razlikovanja – na koje nismo navikli jer i jezikoslovci vrlo često površno mijenu zovu jezičnim razvojem, pa time brkaju različite, upravo suprotne pojmove – ne možemo razumjeti niti što je književni ili standardni jezik (koji se stalno mora razvijati, a ne mijenjati), a što su prirodni idiomi (koji se neizbježno spontano mijenjaju, ali ne mogu razviti nužno potrebne funkcionalne stilove standardnoga jezika), niti što je norma i čemu služi. Zato onda bez toga ne bismo mogli razumjeti niti što je zadaća Vijeću za normu ili ovomu Odboru za normu hrvatskoga standardnoga jezika. A u tome nam bitno može pomoći dubina i širina rasprava na ukinutome Vijeću za normu, kojega je ovaj Odbor aktualni nasljednik.

4. Zaključak

Kao što je očito iz zapisnika Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, Vijeće je raspravljalo o pravopisnim, gramatičkim i leksičkim pitanjima na vrlo širokoj osnovi analize stanja u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku. U ovome Zaključku mogu se ponoviti osnovne misli i zaključci Vijeća spomenuti u radu.

U pravopisu, koji je izvanjski vid jezika, koji se dogovara i propisuje, Vijeće je na otvorena pitanja tražilo odgovore u racionalnim općim pravilima, od kojih se mogu dopustiti odstupanja iz pragmatičnih razloga (navike ili tradicije), ali se ne mogu propisivati tako da se ispravlja poštovanje općega pravila. Time je uvodilo mnogo reda u dosadašnju nerijetko proizvoljno diktiranu i neracionalnu pravopisnu praksu, barem u području malobrojnih preostalih otvorenih pravopisnih pitanja. U gramatici, koja je unutarnji vid jezičnoga ustroja, koji se manje propisuje negoli vjerno opisuje, Vijeće nije stiglo obraditi mnogo tema, ali je i tu usmjerilo pažnju na cjelovitost ustroja književnoga ili standardnoga jezika, uključujući i njegovu povijest, pa je tako osvijetlilo činjenicu da naše novije gramatike (s izuzetkom Akademijine) ne opisuju razine jezičnoga sustava, koje je vukovska standardizacija isključila, ali koje su obilato potvrđene u književnosti, te da bi potpunije gramatike morale opisivati – na pravome mjestu i u pravome okviru – i sve one oblike (npr. množinske padeže, participe prezenta itd.) bez čijega se poznavanja ne može dobro čitati književnost na hrvatskom književnom jeziku čim premaši međe neutralnoga izraza u suvremenoj normi jezika. U pogledu na leksik, Vijeće je, zahvaljujući širini pogleda predsjednika Radoslava Katičića, formuliralo načelo da tu standardna norma uglavnom ne određuje što je ispravno, a što pogrešno, nego odabire što će se uzimati kao neutralno, a što kao dodatno izražaj-

no, ne isključujući to iz standardne porabe. Stoga u rječnik treba u načelu uključiti cijelu književnu baštinu i sve bogatstvo hrvatskih narječja, no neutralni oblici riječi u standardnome jeziku bit će oni koji su stilizirani po modelu standarda (uz ostalo, novoštokavski i jekavski), a sva odstupanja od neutralnoga izraza nosit će dodatnu (pozitivnu ili negativnu) izražajnost. Već se iz toga vidi da je Vijeće poklanjalo punu pozornost komunikacijskoj službi jezika u svim njegovim funkcionalnim stilovima, ali nije, zahvaljujući filološkoj naobrazbi članova, zanemarivalo ni ekspresivnu njegovu službu, bez koje nema stilistike ni umjetničke porabe. Bez suodnosa neutralnosti i stilistike nema ni vrijednosnoga ili kulturnoga identiteta jezika, pa po tome ni bitne sastavnice posebnosti hrvatskoga jezika u odnosu na rodoslovno i opisno (genetski i tipološki) srodne jezike.

Svime time Vijeće je pokazalo da normiranje jezika ne shvaća kao uvođenje policijskoga reda (kao izraza jezične politike) u pravopis, gramatiku i leksik, čime je hrvatski u prošlosti znao biti opterećen, nego kao uvođenje razumnoga reda i vrijednosnoga sklada (kao izraza jezične kulture) u jezičnu porabu u hrvatskome jeziku. To je možda raznim ideologiziranim ili politiziranim pristupima jeziku u nas i u našem susjedstvu strano (zato je Vijeće i bilo ukinuto 2012.), ali svjedoči o intelektualnoj i kulturnoj razini pristupa jeziku u Vijeću za normu hrvatskoga standardnog jezika.

Ta razina pristupa ne bi bila moguća bez načelnoga kritičkoga promišljanja zatečenoga stanja iz novijega razdoblja, a dijelom i pomodnih tendencija u lingvistici u najnovije vrijeme. A Vijeće je prišlo svojem zadatku postavivši u jasnim formulacijama svojega predsjednika Radoslava Katičića jasnu dijagnozu poremećena odnosa hrvatske jezične zajednice prema svojem jeziku. Taj je odnos poremećen i u pogledu na narječja i u pogledu na književnu tradiciju. Ni bez jednoga ni bez drugoga ne da se spoznati što je hrvatski jezik. A s jednim i drugim raskinuta je prirodna povezanost od početka XX. stoljeća, barem u jezikoslovlju i školstvu, ako i nije u književnosti i životu. U tome su pogledu ključne formulacije predsjednika Vijeća poput ovih dviju, koje je Vijeće usvojilo. 1. »U svojem standardnome liku hrvatski jezik baštini bogatstvo izražajnih mogućnosti svih triju svojih narječja, a od kada je novoštokavski stiliziran, valja da u takvoj stilizaciji zrcali sve to bogatstvo.« (str. 68). 2. »Prošlost standardnoga jezika, pa tako i hrvatskoga, nije nešto što je bilo, a sada više nije, nego je ta prošlost u njem živo prisutna, pa se bez pretjerivanja može reći da standardni jezik dobrim dijelom živi svojom prošlošću, a to znači svojim nastajanjem, jer je tim nastajanjem zadan način ostvarivanja njegovih razvojnih mogućnosti, u prvom redu u tvorbi riječi, sintaktičkim konstrukcijama i frazeologiji, a dakako i u rječniku. Te su mogućnosti u načelu neograničene.« (str. 69).

Kritičko promišljanje obuhvatilo je i razumijevanje odnosa hrvatskoga standardnoga jezika prema dijalektalno purističkoj vukovskoj teoriji o njegovoj "dijalektalnoj osnovici". I tu je Vijeće zauzelo mnogo produbljenije gledište: »A mirno se može reći da su za naš standardni jezik svojom izražajnosti relevantnije knjige biblijskih prijevoda i vjerske pouke s obilježjima svih narječja nego organski govori istočnih Hercegovaca... I književnost hrvatske renesanse i baroka za nj je dakako mnogo relevantnija od istočnohercegovačkog ijekavskog novoštokavskog folklor...« (str. 116). »Trebalo shvatiti i mentalno usvojiti to da hrvatski književni, a po tome i standardni jezik naprosto nema "dijalekatske osnove"! On je samo dosljedno stiliziran prema dijalekatskim obilježjima jekavske novoštokavštine... Ali to je ipak samo površan sloj. U dubljima on je tronarječan i bitno određen svom povijesti hrvatske kultivirane izražajnosti.« (str. 117).

Vijeće je, napokon, raspravljalo i o temeljnu teorijskome pitanju odnosa između jezične sinkronije i dijakronije, i to s motrišta koje je kritički suprotstavljeno pomodnim ideologijama. Rasprave na Vijeću dovele su do formuliranja jasne razlike između suprotnih pojmova jezične mijene i jezičnoga razvoja, koji se često brkaju pa se time postiže ideološka manipulacija koje netko nije svjestan, a nekome je poželjna. Dok spontane mijene fonološkoga pa morfološkoga sustava, a potom i sintakse, uz spontane ili manipulirane mijene u leksiku, stalno narušavaju komunikacijsku funkciju jezika, norma služi upravo tomu da svede te mijene na najmanju moguću mjeru. Tek time se osiguravaju stabilni temelji za razvoj jezika: za izgradnju logički funkcionalnije sintakse, semantički razlikovnijega rječnika, znanstvenoga nazivlja, bogatije frazeologije, stilistike i svih vidova standardnoga ili književnoga jezika potrebnih da bi zadovoljio rastuće kulturne i civilizacijske potrebe u svim svojim funkcionalnim stilovima. U formulaciji Vijeća: »U svem tome razvijeni književni jezik nadmašuje bilo koju jezičnu spontanost, što je razvijeniji to više. Jezični je razvoj stvar naobrazbe, a ne spontanosti... Pokazalo se je da je jezično razlikovanje jezične mijene od jezičnoga razvoja bitno za razumijevanje svakoga normativnoga jezikoslovnog rada. A argumentacija koja se u ime jezičnoga razvoja zalaže za popustljivost i nemar prema jezičnoj mijeni koja se ocrtava, jezikoslovno je kriva i stoga potpuno promašena.« (str. 130–131).

Tako se rasprave i zaključci Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika pokazuju kao vrlo obuhvatan, terorijski i kritički dobro promišljen i vrlo poticajan temelj za mogući budući rad svakoga tijela koje bi u Republici Hrvatskoj preuzelo njegovu ulogu promišljanja i skrbi za normu i razvoj hrvatskoga standardnoga ili književnoga jezika, pa tako i za rad Akademijina Odbora za normu hrvatskoga standardnog jezika.

Literatura

- Ježić, Mislav. 2013. Filozofija, mišljenje, kultura i jezik – neka opća razmatranja, *Filologija*, 60, 31–48; 2014. Filozofija, mišljenje, kultura i jezik – neka opća razmatranja. *Filozofija i hrvatski jezik. Godišnjak za filozofiju*. Ur. Boršić, Luka; Tvrtko Jolić; Petar Šegedin. Zagreb: Institut za filozofiju, 37–54.
- Ježić, Mislav. 2018. Language and Cognition: Some Philosophical and Linguistic Considerations Concerning Language Change and Language Development. *Synthesis philosophica*, 64/2, 257–270.
- Katičić, Radoslav. 1971. *Jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, Radoslav. 1992., 2. dopunjeno izd. *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, Radoslav. 2013. *Hrvatski jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
- »Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika«. 2013. *Jezik*, 64, posebno izdanje, br. 2–4, 41–160. (Prema tome izdanju iznosim stranice navoda u tekstu.) Zapisnici Vijeća mogu se naći i na mrežnoj stranici <https://pravopis.hr/uploads/vijece-za-normu.pdf>

Discussed Topics and the Conclusions of the Council for the Norm of the Croatian Standard Language

Abstract

Our Board for the Norm of the Croatian Standard Language inherits the decisions and recommendations of the Council for the Norm of the Croatian Standard Language, headed by Radoslav Katičić from 2005 to 2012. That is what we confirmed in our first public declaration. As the Deputy Head of the Council for the Norm, I would like to present the main topics and methods of the discussions and decisions of the Council. The Council debated the following groups of topics on its 27 sessions:

1. Attitude of the Croatian language community to its language. Relations between the contemporary Croatian standard language, its literary tradition and its dialects. The course of the development of the literary language.
2. Open questions of Croatian orthography.
3. Questions of the phonological and orthographical norm, of the morphological, syntactical and lexical norm.
4. Use of foreign words in Croatian. Writing of foreign names. Development of Croatian terminology.

5. On the 'dialectal basis' of the Croatian literary language, a distorted picture of the Croatian literary language. On the Church-Slavonic literacy and the dialectal stylization of the Croatian literary language.
6. The concepts of the literary and standard language. Standard and colloquial language.
7. Language change and language development in respect of literary or standard language and in respect of natural language idioms, dialects and colloquial language.

The Council discussed some social and ideological questions concerning language: the rights of consumers in using their language, or the questions concerning the gender equality in language.

With regard to political topics, the Council debated on the proposal of the Act on the public use of the Croatian language, and on the future position of Croatian in the European Union.

In this paper, it is considered very important to shed light on the basic principles of debates on orthographical, grammatical and lexical questions, which were followed by the Council for the Norm. They can be overlooked if we are focused exclusively on single particular questions. These principles are essential for a further progress in the standardization of Croatian language.

However, it is most important to draw attention to some crucial questions from the linguistic and cognitive point of view. These questions are those marked with numbers 1, 5 and 7. From these topics we can best see the broad and comprehensive perspective in the frame of which the Council formulated the general premises wherefrom it coherently derived all its more particular or specific conclusions.

Ključne riječi: hrvatski književni ili standardni jezik; jezična pravopisna, gramatička i rječnička norma; općevaljanost propisa; tradicija književnoga jezika, narječja i dijalekti; narječna osnovica ili stilizacija književnoga jezika; jezična mijena i jezični razvoj

Keywords: Croatian literary or standard language; orthographical, grammatical and lexical norm; general validity of rules; literary language tradition, dialects; dialectal basis or stylization of a literary language; language change and language development

